

<https://doi.org/10.5559/di.30.2.08>

WE ARE ALL IN THIS TOGETHER: USPOREDBA ISKUSTAVA PANDEMIJE KORONAVIRUSA U HRVATSKOJ I OSTALIM EUROPSKIM ZEMLJAMA

Ena UZELAC

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Dominik-Borna ĆEPULIĆ, Petra PALIĆ

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, Hrvatska

UDK: 159.913(497.5:4):[616.98:578.828COVID-19]:330.5

Prethodno priopćenje

Primljeno: 2. 10. 2020.

Različite su se države više ili manje uspješno nosile s pandemijom koronavirusa, koja je narušila zdravlje velikog broja ljudi. Povećale su se razine doživljenoga stresa, a uvođenje restriktivnih mjera odrazilo se i na povjerenje građana u institucije. Za uspješno nošenje s kriznim situacijama potreban resurs je ekonomska razvijenost države. S obzirom na to da je jedan od pokazatelja razvijenosti bruto domaći proizvod (BDP) po stanovniku, cilj je ovog rada bio istražiti razlikuju li se europske države ispodprosječnog, prosječnog i iznadprosječnoga razreda BDP-a po stanovniku u percipiranom stresu i povjerenju prema institucijama tijekom pandemije koronavirusa. Analiza rezultata online-anketnog istraživanja na $N = 84\ 080$ sudionika iz 29 zemalja pokazala je da stanovnici država višega razreda BDP-a po stanovniku doživljavaju manje stresa te imaju više povjerenja u institucije. U odnosu na svoj prosječni razred, Hrvatska pokazuje nešto više razine stresa te nešto više povjerenje u vladine mjere. Rezultati sugeriraju kako je ekonomska razvijenost jedan od društvenih faktora povezanih s kvalitetom nošenja s pandemijom koronavirusa.

Ključne riječi: pandemija koronavirusa, stres, povjerenje u institucije, Hrvatska, BDP po stanovniku

Ena Uzelac, Odsjek za psihologiju,

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3,

10000 Zagreb, Hrvatska.

E-mail: euzelac@ffzg.hr

Pandemija koronavirusa (COVID-19) obilježila je 2020. godinu kao rijetko koja bolest u povijesti. Prema statistikama ("COVID-19 Coronavirus Pandemic", 2021) do sada je u svijetu od koronavirusa oboljelo više od 139 milijuna ljudi, umrlo ih je oko 2,9 milijuna, a pandemiju prate i snažne psihološke reakcije, poput stresa, anksioznosti i depresivnosti (Brauner i sur., 2020). Uvođenje restriktivnih mjera na razini država ostavilo je traga i na povjerenje građana u institucije (npr. Bargain i Aminjonov, 2020; Sibley i sur., 2020). S obzirom na to da se pokazalo kako su spomenuti ishodi pandemije povezani i s gospodarskim kretanjima (Viseu i sur., 2018; Probst i sur., 2018; Tormos, 2019; Owens i Cook, 2013), u ovom se istraživanju ispituje kako se europske države različite razine bruto domaćega proizvoda (BDP) po stanovniku razlikuju po razini stresa i povjerenja u institucije tijekom pandemije koronavirusa.

Ekonomska razvijenost i povjerenje u institucije

Standardna teorija gospodarskoga rasta usredotočena je na razvoj dohotka po glavi stanovnika, outputa ili razine produktivnosti u određenom vremenu. Osnovna pretpostavka takvih analiza jest da su dohodak i BDP po stanovniku dobri pokazatelji životnoga standarda (Eurostat, National account and GDP, 2020). Prema definiciji Eurostata, kao mjera za ukupnu veličinu gospodarstva najčešće se uzima BDP, dok se izvedeni pokazatelji, kao što je BDP po stanovniku, često upotrebljavaju za usporedbu životnoga standarda u Europskoj uniji (Eurostat, National account and GDP, 2020). Uzimajući u obzir navedene činjenice, u ovom se istraživanju BDP po stanovniku uzima kao nezavisna varijabla, po čijim se razinama uspoređuju ishodi pandemije u vidu povjerenja u vladajuće institucije i stresa za različite europske zemlje i Hrvatsku.

Važnost povjerenja u vladajuće institucije očituje se u činjenici da se ono pokazalo važnim prediktorom prosocijalnoga ponašanja i pridržavanja mjera zaštite tijekom kriznih zdravstvenih situacija (npr. pandemija H1N1 gripe i koronavirusa; Han i sur., 2020; Rieger i Wang, 2020; Van der Weerd i sur., 2011). Kod epidemije virusa ebole u Senegalima pozitivni stavovi prema zdravstvenom sustavu bili su isto tako prediktivni za pridržavanje karantene, a slični su nalazi dobiveni i u SAD-u i Švicarskoj za pandemije H1N1 (Bangerter i sur., 2012; Desclaux i sur., 2017; Quinn i sur., 2009). Međutim, povjerenje u vladu s vremenom pada (Bangerter i sur., 2012), a to može biti praćeno i nepridržavanjem propisanih mjera. Postoje naznake kako su glavne odrednice povjerenja u vladino učinkovito nošenje s pandemijom koronavirusa doživljaj vlade kao dobro organizirane, kao one koja jasno i točno prenosi sve informacije, koja ništa ne krije od svojih građana i koja se prema

svim građanima postavlja jednako (Han i sur., 2020). Ipak, na- meće se pitanje mogu li, osim spomenutih varijabli vezanih uz individualne razlike, i varijable na društvenoj razini veza- ne uz državne financije (poput BDP-a po stanovniku) obja- sniti razlike u povjerenju u institucije među državama.

Još od Putnamova (1993) utjecajnog istraživanja znanstve- nika zanima u kakvom su odnosu socijalni kapital (s naglaskom na povjerenje u institucije) i ekonomski rast. Na tom polju ve- lik su doprinos literaturi dali Knack i Keefer (1995, 1997), koji su tvrdili da povjerenje u institucije, a i kvaliteta institucija, do- vodi do gospodarskoga rasta. Slični rezultati zabilježeni su i u istraživanjima u više zemalja, gdje je utvrđeno kako je povje- renje u institucije povezano s manjom korupcijom, većom pravnom kvalitetom i birokratskom učinkovitosti (Putnam, 2001; Uslaner, 2002). Bjørnskov (2012) i Boulila i suradnici (2008) po- sebno se usredotočuju na procjenu mehanizama prijenosa pu- tem kojega povjerenje u institucije utječe na gospodarski rast. Oboje prepoznaju institucionalnu kvalitetu kao važnu povez- nicu. I nešto novija istraživanja, poput Ogilvie i Carus (2014) i Góes (2016), pronalaze pozitivnu vezu između razvoja insti- tucija, a samim time i povećanja povjerenja stanovništva u njih te ekonomskoga rasta.

Podaci Eurobarometra za 2020. godinu (Europska komi- sija, 2020) pokazuju kako je unutar Europske unije nepovjere- nje u institucije najveće u Hrvatskoj, Italiji, Grčkoj i Bugar- skoj. S druge strane, čak 80 % sudionika iz Europske unije vjeruje zdravstvenom i medicinskom osoblju u svojoj zemlji. Štoviše, podaci pokazuju kako je za 18 zemalja članica Eu- ropske unije upravo povjerenje u zdravstvene institucije više od povjerenja u sve ostale institucije (Europska komisija, 2020).

Stres i gospodarska kretanja

Osim fluktuacija u povjerenju prema institucijama, pandemi- ju koronavirusa pratili su i porast straha, anksioznosti i depre- sivnosti (Asmundson i Taylor, 2020; Knipe i sur., 2020). Brzo uvođenje restriktivnih mjera pokazalo se korisnim za suzbi- janje širenja virusa i smanjivanje stope smrtnosti (Ferguson i sur., 2020), no donijelo je i mnoge negativne posljedice, poput po- višenih razina stresa, zbunjenosti, ljutnje, straha od zaraze te straha od financijskih gubitaka i stigmatiziranja (Brooks i sur., 2020; Holmes i sur., 2020). Ugrožavanje financijske sigurnosti, poput smanjivanja prihoda i zatvaranja/bankrotiranja poduze- ća, znači prijetnju psihičkoj dobrobiti pojedinca, koja je ključ- na za optimalno funkcioniranje zajednice i društva (Godinic i sur., 2019; WHO, 2011).

Međutim, nisu sve društvene skupine jednako pogođene krizom – istraživači upozoravaju da su najugroženije osobe ni-

žega socioekonomskog statusa (Buheji i sur., 2020; Čorkalo Biruski i sur., 2020). U ovom radu postavlja se pitanje hoće li se spomenuti nalazi na razini pojedinaca replicirati i kod usporedbe među državama, odnosno hoće li stanovnici država nižega BDP-a po stanovniku biti pod većim stresom od stanovnika država višega BDP-a po stanovniku. Naime, društva, baš kao i pojedinci, mogu biti manje ili više otporna na stres uzrokovan raznim krizama, a problemi u gospodarstvu povezani su s problemima u psihičkom zdravlju (Greenglass i sur., 2014, WHO, 2011). Njihov recipročni odnos vidi se i iz podatka da je pad u produktivnosti uzrokovan psihičkim poteškoćama i stresom zbog globalne financijske krize od 2007. do 2009. godine procijenjen na 3-4 % bruto nacionalnoga proizvoda u Europskoj uniji (WHO, 2011).

Polazeći od Hobfolllove teorije čuvanja resursa (1998; *Theory of conservation of resources – COR*), stres je posljedica prijetnje ili stvarnoga gubitka resursa, odnosno onoga što je ljudima visoko na ljestvici vrijednosti. Resursi uključuju (1) sve što je potrebno da se zadovolje objektivne potrebe (odjeća, smještaj, hrana), (2) osobna obilježja (znanja ili vještine i one osobine koje pomažu u nošenju sa stresom, ostvarivanju ciljeva i stjecanju dobara), (3) socijalnu podršku i (4) usluge (zdravstvenu zaštitu, pravne usluge, školovanje). Teorija spominje i određene aspekte koji omogućuju pristup drugim resursima, ali mogu postati vrijedni i sami po sebi, poput bračne zajednice i zaposlenja (Ford, 2009; Hobfoll, 2001). Ugrožavanje spomenutih vrijednosti u vrijeme pandemije dovelo je do negativnih emocionalnih reakcija i viših razina stresa (Godinic i sur., 2019; Lieberoth i sur., 2021). COR pretpostavlja da će više negativnih posljedica trpjeti i one zajednice koje ulaze u krizno razdoblje s manjkom resursa (Buchwald i Schwarzer, 2010).

Kako bi se ublažila stresna reakcija tijekom pandemije, važno je poznavati glavne izvore uznemirenosti. Primjerice, Kachanoff i suradnici (2020) pokazali su da će se oni koji koronavirus doživljavaju kao realnu prijetnju (ugroženo zdravlje i ekonomska stabilnost) više pridržavati restriktivnih mjera od onih koji ga doživljavaju kao simboličku prijetnju (ugrožena vlastita prava, slobode i svjetonazor). Ovisno o tipu doživljene ugroze, treba osmisliti intervencije za smanjivanje stresa i ostalih negativnih psihičkih posljedica, a u osmišljanju takvih intervencija pomaže identifikacija zaštitnih faktora. COR naglašava važnost socijalne podrške i interpersonalne komunikacije (Hobfoll, 2001), no kako su ti resursi u vrijeme pandemije ograničeni na online-komunikaciju, prednost u nošenju sa stresom mogle bi imati razvijenije države, čiji stanovnici imaju lakši pristup online-komunikaciji (veći broj laptopa po kućanstvu, razvijenija informatička pismenost stanovništva, bogatiji i dostupniji sadržaj samopomoći i ostalih zdravstvenih usluga).

PROBLEMI I HIPOTEZE

S obzirom na navedeno, problem ovog istraživanja bio je ispitati razlike u percipiranom stresu i povjerenju u institucije između europskih zemalja različitih razreda BDP-a po stanovniku i Hrvatske. Postavljene su dvije hipoteze:

(H1) Zemlje višega razreda BDP-a po stanovniku imat će povoljnije ishode od zemalja nižega razreda BDP-a po stanovniku (niže razine percipiranoga stresa te veće povjerenje u vladu, vladine mjere za suzbijanje virusa, zdravstveni sustav i Svjetsku zdravstvenu organizaciju – SZO).

(H2) Hrvatska će imati ishode jednake vlastitom prosječnom razredu BDP-a po stanovniku.

Dodatni problem, kojemu se pristupilo eksploratorno, bio je istražiti najčešće izvore uznemirenosti te što sudionicima različitih razreda BDP-a po stanovniku najviše pomaže u smanjivanju nelagode tijekom pandemije.

METODA

Postupak i sudionici

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su od 26. ožujka do 30. svibnja 2020. godine unutar međunarodnoga COVIDiSTRESS projekta (COVIDiSTRESS global survey network, 2020). Sudionici su upitnik ispunjavali online, a do sudionika se došlo online-metodom snježne grude. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno, a u završnu obradbu ušli su samo punoljetni sudionici koji su dali svoj pristanak. Istraživanje je odobrio Etički odbor Sveučilišta u Aarhusu te Etičko povjerenstvo Hrvatskoga katoličkog sveučilišta. Detaljniji opis postupka prikupljanja i čišćenja podataka može se pronaći u izvješčaju Yamade i suradnika (2020).

U ovom radu bit će prikazani rezultati 84 080 punoljetnih sudionika iz 29 europskih država čiji je uzorak veći od 100. Sudionici su podijeljeni u tri razreda s obzirom na BDP po stanovniku 2019. godine (vidi Pravitak A za prikaz frekvencije podataka u pojedinim državama u funkciji vremena). U ispodprosječan razred BDP-a po stanovniku svrstane su države čiji je BDP po stanovniku manji od 50 % europskoga prosjeka (26 332 \$, prema MME, 2019); prosječni je razred obuhvatio države čiji je BDP po stanovniku od 50 % do 150 % prosjeka, dok je iznadprosječni razred uključio države s BDP-om po stanovniku iznad 150 % prosjeka. Hrvatska pripada prosječnom razredu, no u analizama se promatrala kao zasebna kategorija. Popis država koje su sudjelovale u istraživanju nalazi se u Tablici 1, a detaljan opis sudionika u Tablici 2.

	Ispodprosječan BDP po stanovniku (< 13 166 \$) N = 9716	Prosječan BDP po stanovniku (13 166 \$ – 39 498 \$) N = 20 887	Iznadprosječan BDP po stanovniku (> 39 498 \$) N = 53 477
1	Bugarska (N = 4417)	Litva (N = 7642)	Finska (N = 21 620)
2	Kosovo (N = 2411)	Poljska (N = 2818)	Francuska (N = 12 538)
3	Bosna i Hercegovina (N = 1177)	Hrvatska (N = 2711)	Danska (N = 10 134)
4	Turska (N = 1084)	Češka (N = 1805)	Švedska (N = 2832)
5	Srbija (N = 253)	Italija (N = 1630)	Ujedinjeno Kraljevstvo (N = 1363)
6	Rumunjska (N = 252)	Mađarska (N = 1307)	Njemačka (N = 1337)
7	Rusija (N = 122)	Portugal (N = 969)	Nizozemska (N = 1319)
		8 Slovačka (N = 845)	Švicarska (N = 1113)
		9 Grčka (N = 600)	Belgija (N = 581)
		10 Španjolska (N = 560)	Austrija (N = 286)
		11	Irska (N = 197)
		12	Norveška (N = 157)

● **TABLICA 1**

Popis država s brojem sudionika koji su sudjelovali u istraživanju po različitim razredima BDP-a po stanovniku

● **TABLICA 2**

Demografski podatci po razredima BDP-a po stanovniku (postotci)

		Hrvatska N = 2711	Ispodprosječan N = 9716	Prosječan N = 18 176	Iznadprosječan N = 53 477
Spol	Žensko	78,68	74,45	77,78	72,17
	Muško	20,77	23,96	21,54	26,30
	Drugo/ne želi reći	0,30	1,32	0,57	1,33
	NA	0,26	0,27	0,11	0,20
Obrazovanje	Ništa	0,18	0,34	0,40	1,22
	< 6 godina školovanja	0,18	0,06	0,23	3,22
	< 9 godina školovanja	0,48	0,39	0,98	2,25
	< 12 godina školovanja	16,53	11,73	11,42	11,18
	Neka razina sveučilišnog obrazovanja ili ekvivalentno	16,30	28,57	19,93	24,77
	Sveučilišna diploma	60,83	50,41	60,53	50,62
	Doktorat	5,05	7,49	5,87	6,23
	Neinformativan odgovor	0,00	0,00	0,00	0,03
	NA	0,44	1,00	0,64	0,48
Zaposlenost	Nezaposlen	8,52	9,42	8,08	7,74
	Student	18,04	38,18	11,49	14,79
	Samozaposlen	6,93	11,40	11,47	8,36
	Zaposlen na pola radnog vremena	2,47	8,03	6,07	9,07
	Zaposlen na puno radno vrijeme	59,39	29,86	56,06	49,05
	U mirovini	3,98	2,23	6,01	10,28
	NA	0,66	0,87	0,82	0,71
Bračni status	Sam/a	35,34	38,22	26,89	28,91
	U braku/kohabitacija	51,35	47,97	59,43	58,49
	Rastavljen/udovac	4,98	8,11	8,32	8,10
	Drugo ili radije ne bih rekao/la	6,75	4,50	4,86	3,88
	Neinformativan odgovor	0,00	0,03	0,00	0,08
	NA	1,59	1,17	0,49	0,54
Dob (prosjeak)	M	35,45	36,70	38,31	40,73
	SD	12,28	13,26	13,44	14,45

Zabilješka. Neinformativni odgovori – odgovori koji sadrže pogreške u kodiranju te koji se ne mogu pouzdano svrstati ni u jednu od navedenih kategorija; NA – vrijednosti koje nedostaju

Mjerni instrumenti

Percipirani stres mjeren je *Skalom percipiranoga stresa* (Cohen i sur., 1983) koju su na hrvatski preveli Hudek-Knežević i suradnici (1999). Skala se sastoji od 10 čestica kojima se ispituju indikatori stresnih odgovora u zadnjih tjedan dana, poput percipiranoga manjka kontrole nad događajima, pritiska zbog gomilanja poteškoća i osjećaja uznemirenosti zbog neočekivanih promjena. Sudionici su odgovarali na skali od pet stupnjeva (1 = nikad, 5 = vrlo često), a ukupan rezultat formiran je kao prosječna vrijednost svih čestica kod onih sudionika koji su odgovorili na barem 8 čestica. Pouzdanost skale u raznim državama varirala je od $\alpha = 0,66$ (Kosovo) do $\alpha = 0,89$ (Finska).

Izvori uznemirenosti tijekom pandemije koronavirusa mjereni su pomoću 24 čestice. Sudionici su odgovarali koliko se slažu s tvrdnjama da su u trenutačnoj situaciji pod stresom zbog niza razloga. Slaganje su izražavali na skali od šest stupnjeva (1 = uopće se ne slažem, 6 = u potpunosti se slažem), a mogli su naznačiti i ako se koji od navedenih stresora ne odnosi na njihovu trenutačnu situaciju. Popis svih čestica nalazi se u Pravitku C.

Načini suočavanja i nošenja sa stresom ispitani su pomoću 16 čestica, u kojima su sudionici trebali odgovoriti koliko se slažu s tvrdnjama da im u smanjivanju nelagode tijekom situacije s koronavirusom pomažu određene aktivnosti/stvari. Sudionici su svoje slaganje izražavali na skali od šest stupnjeva (1 = uopće se ne slažem, 6 = u potpunosti se slažem). Popis svih čestica nalazi se u Pravitku C.

Povjerenje u institucije ispitano je pomoću 4 čestice kojima se mjerilo povjerenje prema (1) *parlamentu/oladi države*, (2) *vladinim mjerama za suzbijanje koronavirusa*, (3) *zdravstvenom sustavu države*, (4) *Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji*. Sudionici su odgovarali na skali od 11 stupnjeva (0 = uopće ne vjerujem, 10 = u potpunosti vjerujem).

Statističke analize

Za testiranje razlika između grupa upotrijebljena je analiza varijance. Sve analize i vizualizacije provedene su u softveru R (R Core Team, 2020) pomoću paketa *tidyverse* (Wickham i sur., 2019), *rstatix* (Kassambara, 2020), *janitor* (Firke, 2020) i *lavaan* (Rosseel, 2012).

REZULTATI

Broj sudionika u državama pojedinoga razreda BDP-a po stanovniku znatno se razlikuje (Tablica 1). Zato su prilikom usporedbe razreda uzeti ponderi kako bi se izjednačio udio koji svaka država ima u formiranju centralnih vrijednosti i ostalih statističkih pokazatelja za pojedine varijable. Ponderi za sudionika i u državi d računani su po formuli: $w_{i,d} = 1 / N_d$,

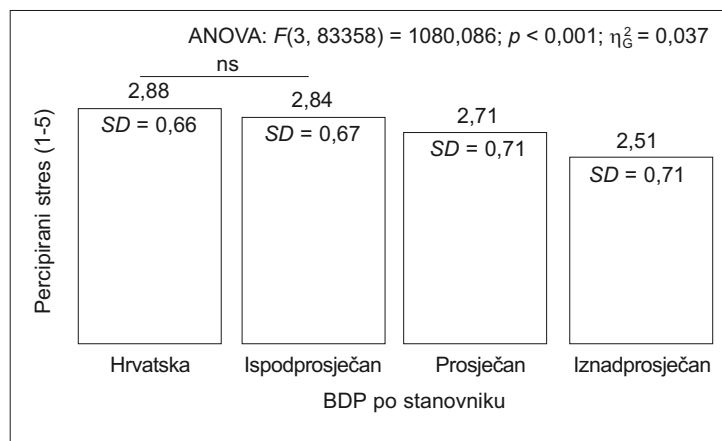
gdje je N_d broj sudionika države d koji imaju vrijednost u određenoj varijabli.

Percipirani stres

Kako je istraživanje u Hrvatskoj počelo tjedan dana nakon potresa koji je pogodio Zagreb 22. ožujka 2020., prije provedbi ostalih analiza provjereno je razlikuju li se rezultati na Skali percipiranoga stresa u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji od ostalih dijelova Hrvatske, pa se pokazalo kako značajne razlike nema ($M_{\text{Zagreb}} = 2,90$, $M_{\text{ostali}} = 2,85$, $t(2596) = -1,84$, $p = 0,066$). Stoga su se u daljnje analize uzeli odgovori svih sudionika iz Hrvatske. Utvrđeno je i postojanje djelomične skalarne invarijantnosti u uzorcima iz 28 zemalja za Skalu percipiranoga stresa (iz analiza vezanih za percipirani stres izbačen je poduzorak iz Rusije zbog problema vezanih za testiranje invarijantnosti – za sve detalje vidi Prिवitak B).

Analiza je pokazala da se razine stresa u Hrvatskoj ne razlikuju značajno od onih ispodprosječnoga razreda BDP-a po stanovniku (vidi Sliku 1). Također, razina stresa smanjuje se s porastom razreda. Iako je teško pouzdano interpretirati apsolutne vrijednosti Skale percipiranoga stresa jer skala nije normirana, nekoliko radova na hrvatskom jeziku (Brdar, 2016; Marčinko i Ajduković, 2013; Petrović, 2014; Slavić i Rijavec, 2015) pronalazi prosječne vrijednosti na nekliničkim uzorcima koje variraju od 14,40 do 17,95 (na skali od 0 do 40). S druge strane, američke norme Harris Poll sugeriraju da prosječne vrijednosti za ljude različite dobi variraju od 11,90 do 14,20 (Cohen i Williamson, 1988). U uzorku transformirane prosječne vrijednosti skale za Hrvatsku, ispodprosječan, prosječan i iznadprosječan razred BDP-a po stanovniku bile su 18,8, 18,4, 17,1 te 15,5, pa se može deskriptivno govoriti o blago povišenim razinama stresa u svim razredima.

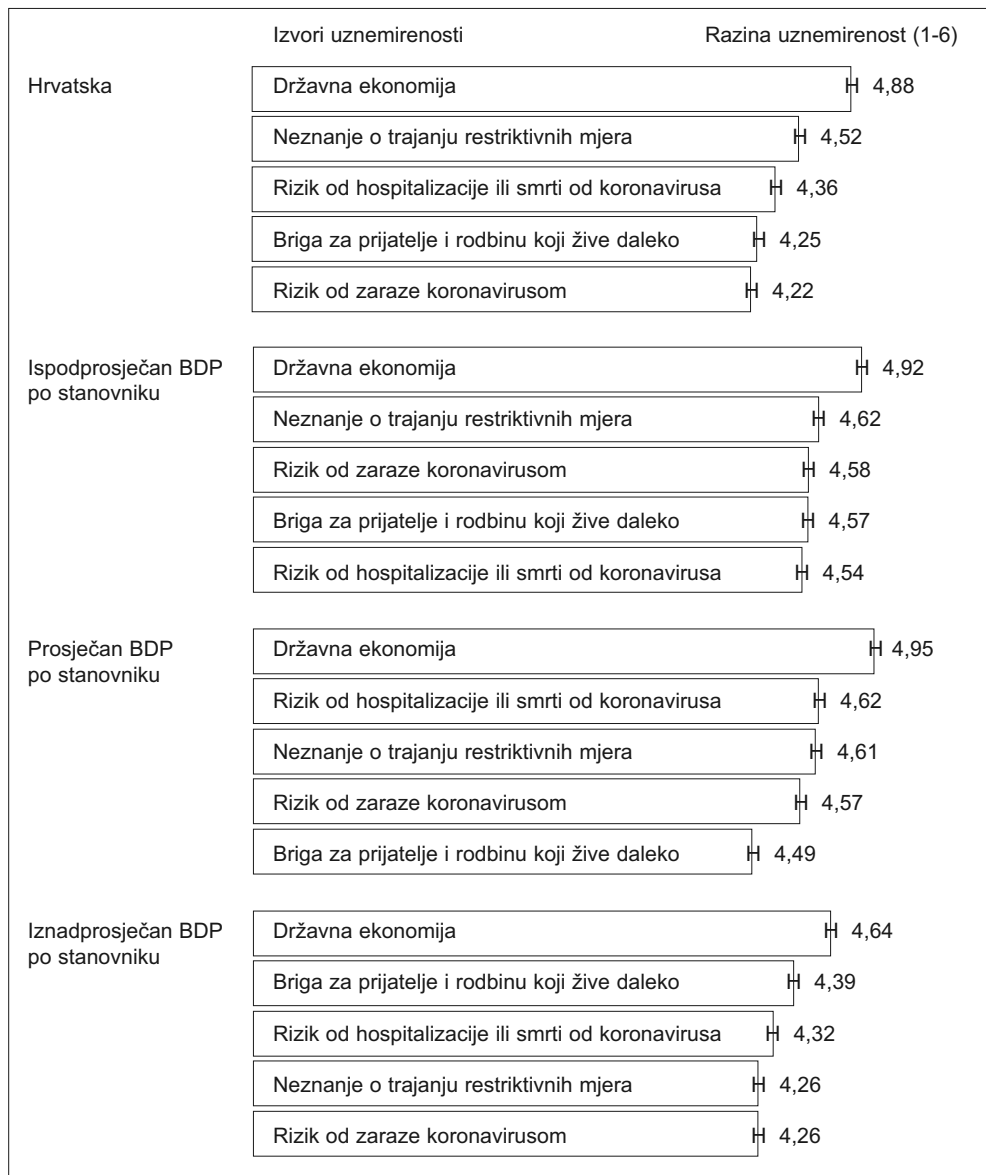
➔ SLIKA 1
Razlike u percipiranom stresu između pojedinih razreda BDP-a po stanovniku

Prikazane aritmetičke sredine ponderirane su. Ns označuje statistički neznačajne razlike ($p > 0,05$). Sve ostale razlike statistički su značajne na razini $p < 0,01$.

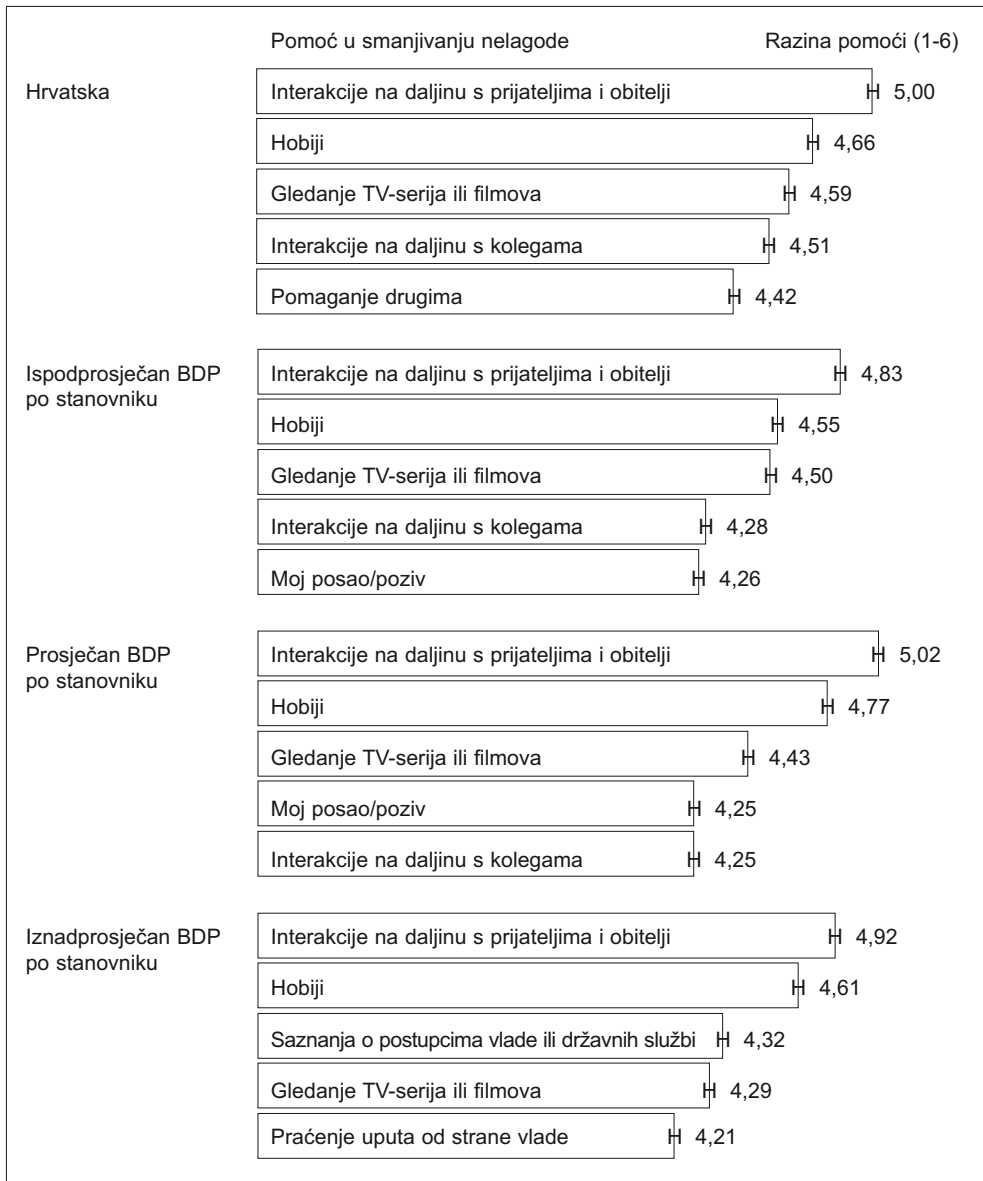
Izvori uznemirenosti i smanjivanje nelagode tijekom pandemije koronavirusa

Kako bi se bolje razumio stres koji je bio posljedica pandemije, rangirani su izvori uznemirenosti i načini smanjivanja nelagode prema ponderiranim aritmetičkim sredinama u pojedinih razredima.

SLIKA 2
Prikaz najčešće navođenih izvora uznemirenosti

Prikazane aritmetičke sredine ponderirane su. U izračun su uzeti sudionici koji za danu česticu nisu zaokružili opciju "Ne odnosi se na moju trenutnu situaciju". Rasponi na stupcima označuju interval ponderiranih vrijednosti $M \pm 2,58 \times SE$.

SLIKA 3
Prikaz najčešće navođenih vrsta pomoći u smanjivanju nelagode

Prikazane aritmetičke sredine ponderirane su. Rasponi na stupcima označuju interval ponderiranih vrijednosti $M \pm 2,58 \times SE$.

Od ukupno 24 čestice koje su označavale izvore uznemirenosti tijekom pandemije koronavirusa, izdvojeno je 5 najviše rangiranih za svaki razred BDP-a po stanovniku. Na Slici 2 vidi se sličan poredak izvora uznemirenosti u Hrvatskoj i u zemljama ispodprosječnoga BDP-a po stanovniku – državna ekonomija i neznanje o trajanju restriktivnih mjera najviše su zabrinuli sudionike. Nakon toga slijede izvori uznemirenosti

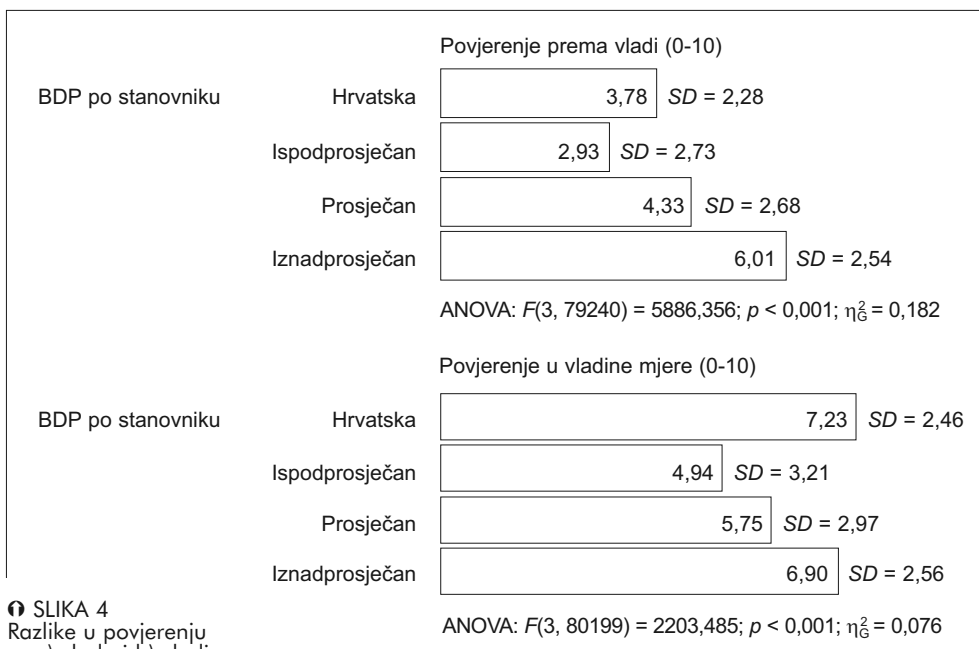
povezani s koronavirusom – rizik od hospitalizacije, smrti ili zaraze virusom te briga za prijatelje i rodbinu koji žive daleko. Iako je državna ekonomija primaran izvor uznemirenosti svih razreda, u razredu prosječnoga BDP-a po stanovniku javila se nešto veća uznemirenost zbog rizika od hospitalizacije ili smrti od koronavirusa nego što je to u Hrvatskoj i u ispodprosječnom razredu. Iznadprosječan razred pokazuje općenito najmanju izraženost uznemirenosti te manju opterećenost nezivjesnošću oko trajanja restriktivnih mjera i mogućom zarazom koronavirusom – briga za prijatelje i rodbinu koji žive daleko slijedi odmah iza briga za državnu ekonomiju.

Osim izvora uznemirenosti, ispitano je i što sudionicima pomaže da smanje osjećaj neugode tijekom pandemije. Od ukupno 16 čestica, izdvojeno je pet najviše rangiranih za pojedini razred BDP-a po stanovniku. Na Slici 3 vidi se kako su univerzalne vrste pomoći u svim razredima interakcije na daljinu s prijateljima i obitelji, hobiji te gledanje TV-serija ili filmova. U Hrvatskoj je izraženo pomaganje drugima, dok zemlje ispodprosječnoga i prosječnoga razreda stavljaju nešto veći naglasak na vlastiti posao/poziv. Za razliku od drugih razreda, u zemljama iznadprosječnoga BDP-a po stanovniku potezi vlade također su bili od velike pomoći; konkretnije, saznanja o postupcima vlade ili državnih službi te praćenje uputa od strane vlade.

Povjerenje u institucije

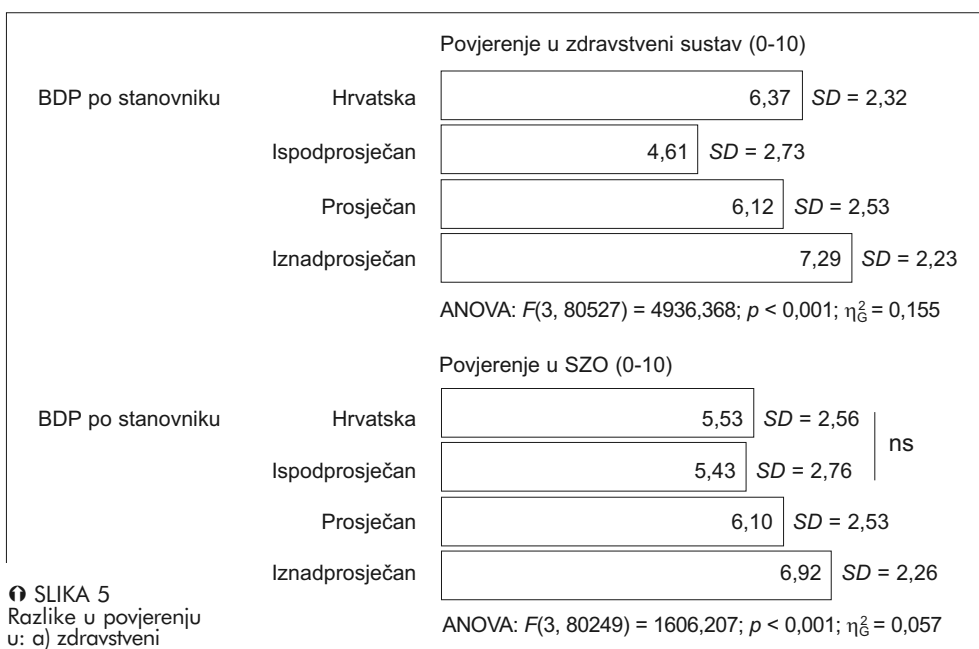
Ispitane su i razlike u povjerenju prema vladi i prema vladinim mjerama između razreda BDP-a po stanovniku. U oba slučaja razlike između svih grupa bile su statistički značajne (Slika 4). Povjerenje Hrvata u vladu nešto je više od razreda ispodprosječnoga BDP-a po stanovniku, ali niže od prosječnoga razreda, kamo pripada Hrvatska. Povjerenje Hrvata u vladu relativno je nisko ($M = 3,78$), a povjerenje raste s porastom BDP-a po stanovniku. S druge strane, povjerenje u vladine mjere također raste paralelno s BDP-om po stanovniku, ali je ono u Hrvatskoj više nego u iznadprosječnom razredu ($M = 7,23$). Općenito je povjerenje u vladine mjere svih razreda bilo apsolutno veće nego povjerenje u samu vladu.

Ispitane su i razlike u povjerenju prema zdravstvenom sustavu države i prema SZO te je ustanovljeno da u oba slučaja povjerenje raste s porastom BDP-a po stanovniku (Slika 5). Hrvatska nešto više vjeruje svojem zdravstvenom sustavu od država prosječnoga razreda, no manje nego države iznadprosječnoga razreda. U povjerenju u SZO, Hrvatska se ne razlikuje statistički značajno od država ispodprosječnoga razreda.

SLIKA 4
Razlike u povjerenju u: a) vladu i b) vladine mjere između pojedinih razreda BDP-a po stanovniku

Prikazane aritmetičke sredine ponderirane su. Sve razlike između skupina statistički su značajne na razini $p < 0,001$.

SLIKA 5
Razlike u povjerenju u: a) zdravstveni sustav države i b) Svjetsku zdravstvenu organizaciju između pojedinih razreda BDP-a po stanovniku

Prikazane aritmetičke sredine ponderirane su. Ns označuje statistički neznačajne razlike ($p > 0,05$). Sve ostale razlike statistički su značajne na razini $p < 0,001$.

Svrha ovog istraživanja bila je usporediti percipirani stres i povjerenje u institucije kod građana Hrvatske i ostalih europskih država kategoriziranih u razrede BDP-a po stanovniku.

Percipirani stres

Rezultati su pokazali kako je razina stresa tijekom pandemije bila blago povećana u svim skupinama, a u Hrvatskoj i državama ispodprosječnoga razreda BDP-a po stanovniku u prosjeku i viša nego u ostalim razredima. U skladu s pretpostavkom COR teorije (Hobfoll, 2001), pokazalo se kako zemlje višega BDP-a imaju bolje ishode oko stresa nego zemlje nižega BDP-a. BDP je jedan od pokazatelja ekonomske dobrobiti države (Delhey i Kroll, 2013), stoga je očekivano da države višega BDP-a imaju više resursa i bolju infrastrukturu za pomoć svojim građanima u pandemiji. Uz to, građani takvih država imaju bolju platežnu moć kojom mogu osobno osigurati usluge koje su im potrebne te koje im pružaju financijsku sigurnost u trenucima neizvjesnosti. Potvrđio se nalaz da će one zajednice koje u krizno razdoblje ulaze s manjkom resursa biti osjetljivije na gubitke i pod većim stresom (Buchwald i Schwarzer, 2010). Dobiveni rezultati sugeriraju kako bi gospodarska razvijenost zemlje mogla biti jedan od zaštitnih faktora psihičkoga zdravlja stanovnika u vrijeme pandemije.

U posebno su nezavidnom položaju one zajednice koje se istodobno suočavaju s više kriza, poput Hrvatske, koja se morala suočiti i s pandemijom koronavirusa i s razornim potresom na području Zagreba, koji je uzrokovao više od 11,5 milijardi eura štete, što je oko 22 % ukupnoga BDP-a Hrvatske (Novi list, 2020; Penić, 2021). Da Hrvati pokazuju nešto izraženije emocionalne poteškoće u nošenju s izazovima pandemijske situacije, pokazalo je i istraživanje Čorkalo Biruški i suradnika (2020), no isto tako treba imati na umu da nije riječ o alarmantno visokim razinama stresa koje bi ozbiljnije narušile psihičko i tjelesno zdravlje. Nadalje, potres koji je pogodio Zagreb nešto više od tjedan dana prije početka istraživanja jedan je od mogućih razloga zašto Hrvatska nije sličnija prosječnom razredu BDP-a u percipiranom stresu. Iako nisu pronađene značajne razlike u razini stresa kod sudionika iz Zagreba i ostalih dijelova Hrvatske, moguće je da je i sama vijest o potresu negativno djelovala na sve građane zbog doživljene mogućnosti ponavljanja potresa na nekom drugom području Hrvatske.

U prethodnim istraživanjima opaženo je kako su glavni stresori tijekom pandemije bile brige oko školovanja, dostupnosti medicinskih usluga, gubitka prihoda i zdravlja bližnjih

(Holmes i sur., 2020; Knipe i sur., 2020; Yilmazkuday, 2020). Naši rezultati potvrđuju ove nalaze, ali pokazuju kako financije ipak izazivaju najveću uznemirenost u svim razredima BDP-a po stanovniku. Briga zbog neizvjesnosti o trajanju restriktivnih mjera nešto je izraženija u razredu ispodprosječnoga i prosječnoga BDP-a po stanovniku (kao i u Hrvatskoj), što je razumljivo, jer su te mjere dovele ne samo do negativnih socijalnih nego i do teških ekonomskih posljedica – pad burze, obustava trgovine i gubici mnogih radnih mjesta samo su neke od njih (Horowitz, 2020; Jenkins, 2020; Lowrey, 2020; OECD, 2020). Stoga je očekivano da stanovnici država nižega BDP-a stresnije reagiraju na takve mjere od drugih. Činjenica da su se sudionici više brinuli o financijama nego o mogućnosti zaraze naglašava potrebu da se u uvođenju protupandemijskih mjera uzme u obzir ne samo očuvanje zdravlja nego i očuvanje materijalne dobrobiti te da vladajuće institucije otvoreno komuniciraju s javnosti i o tom aspektu krize.

U analizi izvora pomoći oko smanjivanja nelagode uočena je snažna uniformiranost među razredima BDP-a koji tvrde kako im socijalna interakcija s najbližima (i kolegama) najviše pomaže. Ovaj je nalaz očekivan – manjak društvene interakcije jedna je od najtežih posljedica restriktivnih mjera. Važnost socijalne podrške obitelji i prijatelja u stresnim vremenima te održavanja redovitih interpersonalnih odnosa pokazala se i u prethodnim istraživanjima (Cohen, 2004; Cohen i Wills, 1985; Chan i sur., 2015; Steigen i Bergh, 2019). S druge strane, bavljenje hobijima i gledanje TV-serija i filmova predstavlja drugi temeljni način suočavanja te naglašava važnost slobodnih aktivnosti u smanjivanju stresa (Caltabiano, 1994). Postoje i neke razlike u suočavanju s koronavirusom među razredima BDP-a. U Hrvatskoj se primjećuje kako pomaganje drugima znatno pomaže ublažiti stres, dok u ispodprosječnom i prosječnom razredu BDP-a građani smatraju kako im je znatno pomoglo usmjeravanje na posao/poziv. I kod pomaganja drugima i kod bavljenja poslom karakteristično je to da se pojedinac ne bavi sobom nego je usmjeren na nekoga ili nešto izvan sebe. Ovi rezultati potvrđuju nalaze prethodnih istraživanja, koja su pokazala kako pomaganje obitelji, prijateljima ili strancima može dovesti do ugodnih emocija i sniziti razine svakodnevnoga stresa (Raposa i sur., 2016). Na kraju, u iznadprosječnom razredu velika je pomoć u smanjivanju nelagode tijekom pandemije interakcija s vladom, tj. državnim službama. Ovaj nalaz slikovito odražava velike razlike u povjerenju kod bogatijih i manje bogatih država te svjedoči o boljem odnosu što ga građani iznadprosječnoga razreda BDP-a imaju s vladajućim institucijama.

Povjerenje u institucije

Razlike u odnosu prema vlasti najbolje su se odrazile u pitanjima o povjerenju u institucije. Povjerenje u vladajuće institucije i prikladnost njihovih mjera pokazalo se nužnim za učinkovito upravljanje kriznim situacijama (Han i sur., 2020). Dobiveni rezultati pokazuju kako države višega BDP-a više vjeruju u vladu i vladine mjere. S druge strane, u Hrvatskoj je istodobno prisutno nisko povjerenje u vladu i visoko povjerenje u vladine mjere, više nego u ostalim razredima BDP-a. Taj nerazmjer može se objasniti izrazito pozitivnom slikom Stožera civilne zaštite prvih nekoliko mjeseci pandemije, kada je ovo istraživanje i provedeno (Klancir, 2020), što potvrđuju i podaci Eurobarometra za prvu polovicu 2020. godine (Europska komisija, 2020). Ipak, kako su se u međuvremenu u svijetu i Hrvatskoj javili pokreti koji kritički promatraju uvedene restriktivne mjere, pitanje je bi li se ovakvo povjerenje vidjelo i danas. Primjerice, Čokalo Biruski i suradnici (2020) u svojem su istraživanju provedenom potkraj kolovoza i na početku rujna 2020. godine na reprezentativnom uzorku hrvatskih građana utvrdili da građani iskazuju nisko povjerenje u hrvatsku Vladu, dok je povjerenje u Stožer civilne zaštite bilo na granici niskoga prema umjerenom.

U vrijeme pandemije važno je i povjerenje u zdravstveni sustav – istraživanja su potvrdila kako pozitivni stavovi prema zdravstvenom sustavu dovode do zdravstveno odgovornoga ponašanja (Desclaux i sur., 2017; Bangerter i sur., 2012; Quinn i sur. 2009). U uzorku je opažen rast povjerenja u vlastite i međunarodne zdravstvene institucije s porastom BDP-a. Ipak, Hrvatska pokazuje nešto više povjerenja u vlastiti zdravstveni sustav od država iz svojega razreda, dok je povjerenje u SZO sličnije ispodprosječnom razredu. Ovi rezultati sugeriraju da hrvatski građani drže do mišljenja zdravstvenih djelatnika te da bi poruke kojima oni prenose zdravstveno odgovorno ponašanje mogle uspješno odjeknuti i potaknuti na pridržavanje mjera. Štoviše, rezultati za Hrvatsku u skladu su s podacima Eurobarometra za prvu polovicu 2020. godine, prema kojima je 68 posto ispitanika iskazalo povjerenje u zdravstvene institucije i medicinsko osoblje, dok 31 posto ispitanika nije imalo povjerenja u zdravstvene institucije i medicinsko osoblje (Europska komisija, 2020).

OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Iako je broj sudionika u ovom istraživanju velik, prikupljeni uzorci nisu nužno reprezentativni za pojedinu državu. Stoga zaključke istraživanja treba uzeti s oprezom. I varijable koje su mjerene promjenjive su u vremenu. Iako Privitak A pokazuje kako su u većini država sudionici sudjelovali u istraživanju u istom razdoblju, postoje države gdje je dio uzorka pri-

B Testiranje mjerne invarijantnosti Skale percipiranoga stresa

Prije analize razlika između razreda BDP-a u razini stresa, konfirmatornom faktorskom analizom ispitana je mjerna invarijantnost Skale percipiranoga stresa za 29 država koje su sudjelovale u istraživanju. Model s generalnim faktorom koji zasićuje sve čestice i slobodno procijenjenim kovarijancama između pozitivno formuliranih čestica (čestice 4, 5, 7 i 8) pokazao je dobro pristajanje podacima ($\chi^2(29) = 10\,446,2$, $p < 0,01$, CFI = 0,986, RMSEA = 0,066, SRMR = 0,023). Primijenjena je DWLS (eng. *diagonally weighted least square*) procjena, a zbog ordinalnih varijabli skalarna invarijantnost testirana je fiksiranjem da svi pragovi varijabli (eng. *thresholds*) budu jednaki između grupa (Vandenberg i Lance, 2000). U ruskom uzorku neke varijable nisu imale dovoljno vrijednosti za provjeru invarijantnosti, pa je analiza nastavljena bez ruskoga poduzorka (samo za Skalu percipiranoga stresa). Iako klasična literatura na tom području (npr. Cheung i Rensvold, 2002) savjetuje da se u usporedbi strožega i manje strogog modela tek $\Delta\text{CFI} \leq 0,01$ može smatrati indikatorom za invarijantnost, prema preporuci Rutkowski i Svetine (2014) za slučajeve s velikim brojem grupa kao referentna je vrijednost uzeta $\Delta\text{CFI} \leq 0,02$. U Tablici P1 prikazani su rezultati testiranja invarijantnosti.

☞ TABLICA P1
Indeksi pristajanja u
testiranju invarijantnosti

Razina invarijantnosti	CFI	RMSEA	ΔCFI
Konfiguralna	0,984	0,074	-
Metrijska	0,977	0,079	0,007
Skalarna	0,946	0,091	0,031
Parcijalna skalarna	0,963	0,079	0,014

Zabilješka. ΔCFI za Parcijalnu skalarnu invarijantnost označuje razliku u pristajanju između parcijalno skalarnoga i metrijskoga modela.

Utvrđena je metrijska invarijantnost ($\Delta\text{CFI} = 0,007$), ali ne i skalarna ($\Delta\text{CFI} = 0,031$). Slobodnom procjenom vrijednosti sva tri praga na česticama 1 i 8 ΔCFI spustio se na 0,014, pa je uspostavljena parcijalna skalarna invarijantnost. S obzirom na to da je u analizi invarijantnosti sudjelovalo mnogo grupa te da prema nekim autorima (npr. Dimitrov, 2010) manji broj čestica koje nisu invarijantne (< 20 %) i dalje može biti prihvatljiv, ukupan rezultat na Skali percipiranoga stresa formiran je uz pomoć originalnih 10 čestica. Dodatnim analizama utvrđeno je kako isključivanjem čestica 1 i 8 iz ukupnoga rezultata dolazimo do istih zaključaka kao i bez isključivanja.

- C** Popis čestica u pitanju koje se odnosi na izvore uznemirenosti
- U trenutnoj situaciji, koliko se slažete da ste uznemireni zbog ...
1. svojih prihoda
 2. sposobnosti da obavljate svoj posao dovoljno dobro
 3. obrazovanja svoje djece
 4. budućih prilika za zaposlenje
 5. pristupa svakodnevnim potrepštinama poput hrane ili namirnica
 6. nemogućnosti sudjelovanja u društvenima događanjima
 7. nemogućnosti sudjelovanja u religijskim aktivnostima
 8. nošenja s ponašanjem odraslih s kojima ste u izolaciji
 9. nošenja s ponašanjem djece mlađe od 12 godina s kojima ste u izolaciji
 10. državne ekonomije
 11. državnih službi poput policije, zdravstva itd.
 12. rizika da Vi ili ljudi koje znate dobiju koronavirus
 13. rizika da Vi ili ljudi koje znate budu hospitalizirani ili umru od koronavirusa
 14. brige za prijatelje ili rodbinu koji žive daleko
 15. potrebe da prilagodite svoj posao digitalnim platformama
 16. potrebe da prilagodite svoj društveni život digitalnim platformama
 17. osjećaja srama jer se ponašate drugačije prema drugim ljudima (npr. na poslu ili u trgovini)
 18. usamljenosti
 19. toga koliko vremena provodite u zatvorenom prostoru
 20. toga koliko vremena provodite u neposrednoj blizini drugih
 21. toga što ne znate koji je najnoviji razvoj događaja vezan uz koronavirus
 22. toga što ne znate što biste trebali poduzeti kako biste ograničili širenje koronavirusa
 23. toga što ne znate koliko će dugo mjere poput socijalnog distanciranja ili zatvorenih dućana/škola/restorana biti na snazi
 24. toga što ne možete putovati izvan države u kojoj živite.
- Ako se osjećate uznemireno zbog još nečega što nije spomenuto u gornjim česticama, molimo Vas da to navedete ovdje:

Odgovori: *Uopće se ne slažem / Ne slažem se / Uglavnom se ne slažem / Uglavnom se slažem / Slažem se / U potpunosti se slažem / Ne odnosi se na moju trenutnu situaciju*

D Popis svih čestica u pitanju koje se odnosi na umanjivanje nelagode tijekom pandemije koronavirusa

Sljedeće stvari mi pomažu smanjiti nelagodu tijekom situacije s koronavirusom:

1. Informacije od strane vlade države u kojoj trenutno živim
2. Interakcije uživo s prijateljima i obitelji
3. Telefonski pozivi ili druge interakcije na daljinu s prijateljima i obitelji
4. Interakcije uživo s kolegama
5. Telefonski pozivi ili druge interakcije na daljinu s kolegama
6. Društvene mreže
7. Video igre (individualno)
8. Video igre (online)
9. Gledanje TV-serija ili filmova
10. Pomaganje drugima
11. Pripremanje za krizu
12. Praćenje uputa od strane vlade države u kojoj trenutno živim
13. Moj posao/poziv
14. Hobiji
15. Bog ili religija
16. Informacije o postupcima koje poduzima vlada države u kojoj trenutno živim ili državne službe.

Ako Vam još neke stvari pomažu umanjiti nelagodu tijekom pandemije koronavirusa, a nisu spomenute u gornjim česticama, molimo Vas da ih navedete ovdje:

Odgovori: *Uopće se ne slažem / Ne slažem se / Uglavnom se ne slažem / Uglavnom se slažem / Slažem se / U potpunosti se slažem*

LITERATURA

Asmundson, G. J. G. i Taylor, S. (2020). Coronaphobia: Fear and the 2019-nCoV outbreak [Editorial]. *Journal of Anxiety Disorders*, 70, Article 102196. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102196>

Bangerter, A., Krings, F., Mouton, A., Gilles, I., Green, E. G. T. i Clémence, A. (2012). Longitudinal investigation of public trust in institutions relative to the 2009 H1N1 pandemic in Switzerland. *PLOS ONE*, 7(11), e49806. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0049806>

Bargain, O. i Aminjonov, U. (2020). Trust and compliance to public health policies in times of COVID-19. *Journal of Public Economics*, 192, 104316. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104316>

Bjørnskov, C. (2012). How does social trust lead to economic growth? *Southern Economic Journal*, 78(4), 1346–1368. <https://doi.org/10.4284/0038-4038-78.4.1346>

Boulila, G., Bousrih, L. i Trabelsi, M. (2008). Social capital and economic growth: Empirical investigations on the transmission channels. *International Economic Journal*, 22(3), 399–417. <https://doi.org/10.1080/10168730802287994>

Brauner, J. M., Mindermann, S., Sharma, M., Johnston, D., Salvatier, J., Gavenčiak, T., Stephenson, A. B., Leech, G., Altman, G., Mikulik, V., Norman, A. J., Monrad, J. T., Besiroglu, T., Ge, H., Hartwick, M. A., Teh, Y. W., Chindelevitch, L., Gal, Y. i Kulveit, J. (2020). Inferring the effectiveness of government interventions against COVID-19. *Science*, 371(6531), eabd9338. <https://doi.org/10.1126/science.abd9338>

Brdar, N. (2016). *Odnos različitih modela dobrobiti i mentalnog zdravlja kod studenata*. (Neobjavljeni diplomski rad). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. i Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912–920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)

Buchwald, P. i Schwarzer, C. (2010). Impact of assessment on students' test anxiety. U P. Peterson, E. Baker i B. McGaw (Ur.), *International encyclopedia of education* (treće izdanje, str. 498–505). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.00304-3>

Buheji, M., da Costa Cunha, K., Beka, G., Mavrić, B., Leandro do Carmo de Souza, Y., Souza da Costa Silva, S., Hanafi, M. i Chetia Yein, T. (2020). The extent of COVID-19 pandemic socio-economic impact on global poverty. A global integrative multidisciplinary review. *American Journal of Economics*, 10(4), 213–224. <https://doi.org/10.5923/j.economics.20201004.02>

Caltabiano, M. L. (1994). Measuring the similarity among leisure activities based on a perceived stress-reduction benefit. *Leisure Studies*, 13(1), 17–31. <https://doi.org/10.1080/02614369400390021>

Chan, A., Raman, P., Ma, S. i Malhotra, R. (2015). Loneliness and all-cause mortality in community-dwelling elderly Singaporeans. *Demographic Research*, 32(49), 1361–1382. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.49>

Cheung, G. W. i Rensvold, R. B. (2002). Evaluating goodness-of-fit indexes for testing measurement invariance. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 9(2), 233–255. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_5

Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, 59(8), 676–684. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.8.676>

Cohen, S. i Williamson, G. M. (1988). Perceived stress in a probability sample of the United States. U S. Spacapan i S. Oskamp (Ur.), *The social psychology of health* (str. 31–67). Sage.

Cohen, S. i Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>

Cohen, S., Kamarck, T. i Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4), 385–396. <https://doi.org/10.2307/2136404>

COVID-19 Coronavirus Pandemic (2021, 15. travnja). *Worldometer*. <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

COVIDiSTRESS Global Survey Network (2020, 30. ožujka). *COVIDiSTRESS Global Survey*. <https://osf.io/z39us/>

Čorkalo Biruški, D., Jelić, M., Kapović, I., Baketa, N., Bovan, K., Dumančić, F., Kovačić, M., Tomić, I., Tonković, M. i Uzelac, E. (2020). *Preživjeti i živjeti: Hrvatsko društvo u vrijeme koronakrize*. Friedrich-Ebert-Stiftung.

Delhey, J. i Kroll, C. (2013). A "happiness test" for the new measures of national well-being: How much better than GDP are they? U H. Brockmann i J. Delhey (Ur.), *Human happiness and the pursuit of maximization. Happiness Studies Book Series*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-6609-9_14

Desclaux, A., Badji, D., Ndione, A. G. i Sow, K. (2017). Accepted monitoring or endured quarantine? Ebola contacts' perceptions in Senegal. *Social Science & Medicine* (1982), 178, 38–45. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.02.009>

Dimitrov, D. M. (2010). Testing for factorial invariance in the context of construct validation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 43(2), 121–149. <http://dx.doi.org/10.1177/0748175610373459>

Europska komisija (2020). *Public Opinion, Standard Eurobarometer*, 93. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD>

Eurostat, National accounts and GDP (2020, kolovoz). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/National_accounts_and_GDP

Ferguson, N. M., Laydon, D., Nedjati-Gilani, G., N. Imai, N., Ainslie, K., Baguelin, M., Bhatia, S., Boonyasiri, A., Cucunubá, Z., Cuomo-Dannenburg, G., Dighe, A., Dorigatti, I., Fu, H., Gaythorpe, K., Green, W., Hamlet, A., Hinsley, W., Okell, L. C., van Elsland, S., ... Ghani, A. C. (2020). Impact of non-pharmaceutical interventions (NPIs) to reduce COVID-19 mortality and healthcare demand. *Imperial College London*, 1–20. <https://doi.org/10.25561/77482>.

Firke, S. (2020). *janitor: Simple tools for examining and cleaning dirty data. R package version 2.0.1*. <https://CRAN.R-project.org/package=janitor>

Ford, J. D. (2009). Chapter nine – Prevention of traumatic stress disorders. U J. D. Ford (Ur.), *Posttraumatic stress disorder* (str. 251–279). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-374462-3.00009-5>

Godinic, D., Obrenovic, B. i Khudaykulov, A. (2019). Effects of economic uncertainty on mental health in the COVID-19 pandemic context: Social identity disturbance, job uncertainty and psychological well-being model. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 6(1), 61–74. <https://doi.org/10.18775/ijied.1849-7551-7020.2015.61.2005>

Góes, C. (2016). Institutions and growth: A GMM/IV Panel VAR approach. *Economics Letters*, 138, 85–91. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2015.11.024>

Greenglass, E., Antonides, G., Christandl, F., Foster, G., Katter, J. K., Kaufman, B. E. i Lea, S. E. G. (2014). The financial crisis and its effects:

Perspectives from economics and psychology. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 50, 10–12. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2014.01.004>

Han, Q., Zheng, B., Cristea, M., Agostini, M., Belanger, J., Gutzkow, B., Kreienkamp, J., Reitsema, A. M., van Breen, J., Abakoumkin, G., Khaiyom, J. H. A., Ahmedi, V., Akkas, H., Almenara, C. A., Kurapov, A., Atta, M., Bagci, S. C., Basel, S., Kida, B., ... Leander, N. P. (2020, 29. lipnja). Trust in government and its associations with health behaviour and prosocial behaviour during the COVID-19 pandemic. *PsyArXiv Preprints*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/p5gns>

Hobfoll, S. E. (1998). *Stress, culture, and community: The psychology and philosophy of stress*. Plenum. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0115-6>

Hobfoll, S. E. (2001). Social support and stress. U N. J. Smelser i P. B. Baltes (Ur.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (str. 14461–14465). Pergamon. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/03823-7>

Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, H. V., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., Ballard, C., Christensen, H., Silver, R. C., Everall, I., Ford, T., John, A., Kabir, T., King, K., Madan, I., Michie, S., Przybylski, A. K., Roz Shafran, R., Sweeney, A., ... Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: A call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*, 7(6), 547–560. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30168-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30168-1)

Horowitz, J. (2020, 20. ožujka). A 'short, sharp' global recession is starting to look inevitable. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2020/03/09/economy/global-recession-coronavirus/index.html>

Hudek-Knežević, J., Kardum, I. i Lesić, R. (1999). Efekti percipiranja stresa i stilova suočavanja na tjelesne simptome. *Društvena istraživanja*, 8(4), 543–561.

Jenkins, S. (2020, 9. ožujka). There will be no easy cure for a recession triggered by the coronavirus. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/09/cure-recession-coronavirus-economic-collapse-globalisation>

Kachanoff, F. J., Bigman, Y. E., Kapsaskis, K. i Gray, K. (2020). Measuring realistic and symbolic threats of COVID-19 and their unique impacts on well-being and adherence to public health behaviors. *Social Psychological and Personality Science*, 12(5), 603–616. <https://doi.org/10.1177/1948550620931634>

Kassambara, A. (2020). rstatix: Pipe-friendly framework for basic statistical tests. *R package version 0.6.0*. <https://CRAN.R-project.org/package=rstatix>

Klancir, Đ. (2020, 4. travnja). Nova zvijezda: Ostavio je premijera i predsjednika daleko iza sebe, osvojio naciju, ali instant popularnost krije i veliku opasnost. *Net.hr*. <https://net.hr/danas/hrvatska/nova-zvijezda-ostavio-je-premijera-i-predsjednika-daleko-iza-sebe-osvojio-naciju-ali-instant-popularnost-krije-i-veliku-opasnost/>

Knack, S. i Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207–227. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>

Knack, S. i Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic pay-off? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251–1288. <https://doi.org/10.1162/003355300555475>

Knipe, D., Evans, H., Marchant, A., Gunnell, D. i John, A. (2020). Mapping population mental health concerns related to COVID-19 and the consequences of physical distancing: A Google trends analysis. *Wellcome Open Research*, 5, 82. <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.15870.2>

Lieberoth, A., Lin, S.-Y., Stöckli, S., Han, H., Kowal, M., Gelpí, R., Chrona, S., Phuong Tran, T., Jeftić, A., Rasmussen, J., Cakal, H., Milfont, T. L. i The COVIDiSTRESS global survey consortium (2021). Stress and worry in the 2020 coronavirus pandemic: Relationships to trust and compliance with preventive measures across 48 countries in the COVIDiSTRESS global survey. *Royal Society Open Science*, 8(2), 1–33. <https://doi.org/10.1098/rsos.200589>

Lowrey, A. (2020, 9. ožujka). The Coronavirus recession will be unusually difficult to fight. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/03/viral-recession/607657/>

Marčinko, I. i Ajduković, D. (2013). Povezanost temperamenta, percepcije stresa i uspješne prilagodbe adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(3), 363–386.

Međunarodni monetarni fond (MMF 2020, 29. veljače). *List of European countries by GDP per capita*. <http://statisticstimes.com/economy/european-countries-by-gdp-per-capita.php>

Novi list (2020, 10. lipnja). Šteta od potresa u Zagrebu procijenjena je na vrtoglavl iznos. Vlada traži novac od Europske komisije. Evo koliko maksimalno možemo dobiti. *Novi List*. <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/steta-od-potresa-u-zagrebu-procijenjena-je-na-vrtoglavl-iznos-vlada-trazi-novac-od-europske-komisije-evo-koliko-maksimalno-mozemo-dobiti/>

OECD (2020, 1. listopada). The COVID-19 crisis in Croatia. *OECD*. <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Croatia.pdf>

Ogilvie, S. i Carus, A. W. (2014). Institutions and economic growth in historical perspective. *Handbook of Economic Growth*, 2, 403–513. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53538-2.00008-3>

Owens, L. A. i Cook, K. S. (2013). The effects of local economic conditions on confidence in key institutions and interpersonal trust after the great recession. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 650(1), 274–298. <https://doi.org/10.1177/0002716213500636>

Penić, G. (2021, 13. ožujka). Procijenjena je šteta nastala u potresu na Baniji, upola je manja od one u Zagrebu. *Jutarnji list*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/procijenjena-je-steta-nastala-u-potresu-na-baniji-upola-je-manja-od-one-u-zagrebu-15057450>

Petrović, M. (2014). *Odnos osjećaja koherentnosti, stupnja doživljenoga stresa i zadovoljstva životom kod studenata*. (Neobjavljeni diplomski rad). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.

Probst, T. M., Sinclair, R. R., Sears, L. E., Gailey, N. J., Black, K. J. i Cheung, J. H. (2018). Economic stress and well-being: Does population health context matter? *Journal of Applied Psychology*, 103(9), 959–979. <https://doi.org/10.1037/apl0000309>

Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, 13(4), 1–11.

Putnam, R. (2001). Social capital: Measurement and consequences. *Isuma: Canadian Journal of Policy Research*, 2, 41–51.

Quinn, S. C., Kumar, S., Freimuth, V. S., Kidwell, K. i Musa, D. (2009). Public willingness to take a vaccine or drug under Emergency Use Authorization during the 2009 H1N1 pandemic. *Biosecurity and Bio-terrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science*, 7(3), 275–290. <https://doi.org/10.1089/bsp.2009.0041>

R Core Team (2020). *R: A language and environment for statistical computing*. R foundation for statistical computing. <http://www.R-project.org/>

Raposa, E. B., Laws, H. B. i Ansell, E. B. (2016). Prosocial behavior mitigates the negative effects of stress in everyday life. *Clinical Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, 4(4), 691–698. <https://doi.org/10.1177/2167702615611073>

Rieger, M. O. i Wang, M. (2020). *Trust in government actions during the COVID-19 crisis*. Trier: Working Paper. https://scholar.google.com/scholar_lookup?author=M.+O.+Rieger&author=M.+Wang+&publication_year=2020&title=Trust+in+Government+Actions+During+the+COVID-19+Crisis

Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36. <https://doi.org/10.18637/jss.v048.i02>

Rutkowski, L. i Svetina, D. (2014). Assessing the hypothesis of measurement invariance in the context of large-scale international surveys. *Educational and Psychological Measurement*, 74(1), 31–57. <https://doi.org/10.1177/0013164413498257>

Sibley, C. G., Greaves, L. G., Satherley, N., Wilson, M. S., Overall, N. C., Lee, C. H. J., Milojev, P., Bulbulia, J., Osborne, D., Milfont, T. L., Houkamau, C. A., Duck, I. M., Vickers-Jones, R. i Barlow, F. K. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic and nationwide lockdown on trust, attitudes towards government, and wellbeing. *American Psychologist*, 75(5), 618–630. <https://doi.org/10.1037/amp0000662>

Slavić, A. i Rijavec, M. (2015). Školska kultura, stres i dobrobit učitelja. *Napredak*, 156(1-2), 93–113.

Steigen, A. M. i Bergh, D. (2019) The Social Provisions Scale: Psychometric properties of the SPS-10 among participants in nature-based services. *Disability and Rehabilitation*, 41(14), 1690–1698, <https://doi.org/10.1080/09638288.2018.1434689>

Talberth, D. J., Cobb, C. i Slattery, N. (2007). *The Genuine Progress Indicator 2006: A tool for sustainable development*. Redefining Progress.

Tormos, R. (2019). Measuring personal economic hardship and its impact on political trust during the great recession. *Social Indicators Research*, 144(3), 1209–1232. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02082-3>

Uslaner, E. M. (2002). *The moral foundations of trust*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.2139/ssrn.824504>

Van der Weerd, W., Timmermans, D. R., Beaujean, D. J., Oudhoff, J. i van Steenberg, J. E. (2011). Monitoring the level of government trust, risk perception and intention of the general public to adopt pro-

tective measures during the influenza A (H1N1) pandemic in the Netherlands. *BMC Public Health*, 11(1), 575. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-11-575>

Vandenberg, R. J. i Lance, C. E. (2000). A review and synthesis of the measurement invariance literature: Suggestions, practices, and recommendations for organizational research. *Organizational Research Methods*, 3(1), 4–69. <https://doi.org/10.1177/109442810031002>

Viseu, J., Leal, R., de Jesus, S. N., Pinto, P., Pechorro, P. i Greenglass, E. (2018). Relationship between economic stress factors and stress, anxiety, and depression: Moderating role of social support. *Psychiatry Research*, 268, 102–107. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.07.008>

Wickham, H., Averick, M., Bryan, J., Chang, W., D'Agostino McGowan, L., François, R., Grolemund, G., Hayes, A., Henry, L., Hester, J., Kuhn, M., Pedersen, T. L., Miller, E., Bache, S. M., Müller, K., Ooms, J., Robinson, D., Seidel, D. P., Spinu, V.,... Yutani, H. (2019). Welcome to the tidyverse. *Journal of Open Source Software*, 4(43), 1686, <https://doi.org/10.21105/joss.01686>

World Health Organization (WHO, 2011). *Impact of economic crises on mental health*. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/134999/e94837.pdf

Yamada, Y., Čepulić, D., Coll-Martín, T., Debove, S., Gautreau, G., Han, H., Rasmussen, J., Tran, P. T., Travaglino, G. A., COVIDiSTRESS Global Survey Consortium i Lieberoth, A. (2020, 2. lipnja). COVIDiSTRESS Global Survey dataset on psychological and behavioural consequences of the COVID-19 outbreak. *PsyArXiv Preprints*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/v7cep>

Yilmazkuday, H. (2020). Unequal unemployment effects of COVID-19 and monetary policy across U.S. states. *Journal of Behavioral Economics for Policy*, Forthcoming. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3559860>

We are All in This Together: The Comparison of Coronavirus' Experiences in Croatia and Other European Countries

Ena UZELAC

Faculty of Humanities and Social Sciences,
University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Dominik-Borna ČEPULIĆ, Petra PALIĆ
Catholic University of Croatia, Zagreb, Croatia

Different countries were successful in different ways in their attempts to contain the spread of the coronavirus, which compromised the health of many people. Stress levels rose and the restrictive measures impacted the citizens' trust in institutions. An important resource for managing crises is a country's economic growth. Given that the gross domestic product (GDP) per capita is one indicator of economic

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 30 (2021), BR. 2,
STR. 333-358

UZELAC, E. I SUR.:
WE ARE ALL IN THIS...

growth, the goal of this study is to investigate the differences in perceived stress and trust in institutions between European countries categorized into below-average, average and above-average GDP per capita levels during the coronavirus pandemic. The analyses of $N = 84,080$ participants from 29 countries gathered via an online survey showed that citizens of higher-level GDP per capita countries experienced less stress and had more trust in institutions. Compared to the average level, Croatian citizens experienced somewhat higher stress and had somewhat higher trust in the government's measures. These results imply that economic growth is one of the country-level factors associated with the quality of managing the coronavirus pandemic.

Keywords: coronavirus pandemic, stress, institutional trust, Croatia, GDP per capita

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno / Attribution-NonCommercial